

HUQUQIY ONG SHAKLILLANISHIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING ROLI

Bozorboyeva Oygul Boymurod qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Tarix fakulteti milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq ta'limi yonalishi 1-bosqich talabasi

Joraqulova Dildora Ziyodullayevna

Psixologiya kafedrası dotsenti PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillarning roli o'rganilgan. Huquqiy ongning rivojlanishida shaxsning psixologik xususiyatlari, ijtimoiy muhit va ichki motivatsiyalar muhim ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va psixologik nazariyalar asosida huquqiy ongni shakllantirishdagi psixologik faktorlar batafsil ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Huquqiy ong, psixologik omillar, shaxsiy xususiyatlar, huquqiy madaniyat, ijtimoiy muhit

Kirish

Huquqiy ong insonning huquqiy tizimga bo'lgan munosabati va uning ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish darajasi bilan bevosita bog'liq. Huquqiy ong shaxsning huquqiy bilimlari, axloqiy qadriyatlari va psixologik xususiyatlari orqali shakllanadi. Zamonaviy jamiyatda huquqiy ongni rivojlantirish nafaqat huquqiy bilimlarni oshirish, balki psixologik tayyorgarlikni kuchaytirishni ham talab qiladi. Shu bois, huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillarni o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillarni bir nechta asosiy jihatlar orqali ko'rib chiqish mumkin. Birinchidan, shaxsning xulq-atvori va axloqiy qadriyatlari huquqiy ongni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, mas'uliyatlilik, adolatga intilish, o'zini va boshqalarni hurmat qilish kabi psixologik xususiyatlar shaxsning huquqiy me'yorlarga rioya qilishiga ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, ichki motivatsiyalar va shaxsiy maqsadlar huquqiy ongni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Shaxs o'zining shaxsiy manfaatlarini ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga muvofiq tarzda boshqara olishi kerak. Uchinchidan, ijtimoiy muhit va tarbiya ham psixologik omillar bilan uzviy bog'liq. Oilaviy tarbiya, maktab va jamiyatdagi huquqiy muhit shaxsning huquqiy ongini rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy ongning rivojlanishida psixologik tayyorgarlik va huquqiy bilimlarning uyg'unligi muhim hisoblanadi. Huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillarni bir nechta asosiy jihatlar orqali ko'rib chiqish mumkin.

Huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillar juda katta rol o'ynaydi. Shaxsning xulq-atvori, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri huquqiy ongni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida qaraladi. Mas'uliyatlilik, adolatga intilish, o'zini va boshqalarni hurmat qilish kabi psixologik xususiyatlar shaxsning huquqiy me'yorlarga rioya qilishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, empatiya va hissiy intellekt shaxsni boshqalarning huquqlarini hurmat qilishga undaydi va ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri baholash imkonini beradi. Ichki motivatsiyalar va shaxsiy maqsadlar ham huquqiy ongni shakllantirishda muhim hisoblanadi. Shaxs o'zining manfaatlarini ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga muvofiq tarzda boshqarishni o'rganganida, u huquqiy me'yorlarga sodiq bo'lishni tabiiy qabul qiladi. Motivatsiya ichki intizom va mas'uliyat hissi bilan bog'liq bo'lib, shaxsni huquqiy me'yorlarga rioya qilishga undaydi va murakkab vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Shaxsning tarbiyasi va ijtimoiy muhit huquqiy ongni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Oilaviy tarbiya, maktabdagi huquqiy ta'lim va jamiyatdagi qadriyatlar shaxsning huquqiy ongini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ruhiy barqarorlik va stressga chidamlilik ham huquqiy ongga ta'sir qiladi. Psixologik barqaror shaxs murakkab ijtimoiy vaziyatlarda ham qonuniy me'yorlarni to'g'ri baholay oladi, shu bilan birga ruhiy stress va ijtimoiy bosim shaxsni noto'g'ri qarorlar qabul qilishga undashi mumkin. Shaxsning kommunikativ va kognitiv qobiliyatlari ham huquqiy ongni rivojlantirishga yordam beradi. Qonunlarni tushunish, huquqiy axborotni tahlil qilish va muammolarni mantiqan hal qilish qobiliyati huquqiy ongni chuqurlashtiradi.

Bugungi kunda texnologik taraqqiyot va raqamli muhitning roli ham sezilarli. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali shaxs huquqiy bilimlarni tezkor va interaktiv tarzda egallashi mumkin, lekin noto'g'ri ma'lumotlar ham shaxsning huquqiy ongini noto'g'ri shakllantirish xavfini tug'diradi. Shu sababli, psixologik ta'lim va axborot savodxonligini rivojlantirish bugungi kunda alohida e'tiborni talab qiladi. Tajriba va amaliy mashg'ulotlar ham huquqiy ongni mustahkamlashda muhimdir. Shaxs real hayotiy vaziyatlarda qonuniy qoidalarni qo'llash orqali bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, simulyatsiyalar, rol o'yinlari va amaliy mashg'ulotlar orqali huquqiy ong samarali rivojlantiriladi. Shu bilan birga, psixologik tayyorgarlik va huquqiy bilimlarning uyg'unligi huquqiy ongning chuqur va barqaror shakllanishini ta'minlaydi.

Birinchidan, shaxsning xulq-atvori va axloqiy qadriyatlari huquqiy ongni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Mas'alan, mas'uliyatlilik, adolatga intilish, o'zini va boshqalarni hurmat qilish kabi psixologik xususiyatlar shaxsning huquqiy me'yorlarga rioya qilishiga ta'sir ko'rsatadi. Agar shaxs axloqiy jihatdan rivojlangan bo'lsa, u huquqiy normalarni tushunishi va amalda qo'llashi osonlashadi. Shu bilan birga, huquqiy ongning shakllanishida empatiya va hissiy intellektning roli katta.

Shaxs boshqalarning huquqlarini hurmat qilishi va ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri baholashi orqali huquqiy ongni chuqurlashtiradi.

Ikkinchidan, ichki motivatsiyalar va shaxsiy maqsadlar huquqiy ongni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Shaxs o'zining shaxsiy manfaatlarini ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga muvofiq boshqara olishi kerak. Masalan, huquqiy me'yorlarga rioya qilish shaxsiy manfaatni himoya qilishga yordam berishini tushungan odamning huquqiy ong darajasi yuqori bo'ladi. Shu bilan birga, motivatsiya ichki intizom va mas'uliyat hissi bilan bog'liq bo'lib, shaxsni huquqiy me'yorlarga rioya qilishga undaydi.

Uchinchidan, ijtimoiy muhit va tarbiya psixologik omillar bilan uzviy bog'liq. Oilaviy tarbiya, maktab va jamiyatdagi huquqiy muhit shaxsning huquqiy ongini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, ota-onaning adolat, hurmat va qonunlarga rioya qilishga oid ta'limi bolada huquqiy ongni shakllantiradi. Shu bilan birga, maktabda huquqiy tarbiya mashg'ulotlari, guruhdagi ijtimoiy munosabatlar va jamoaviy qoidalar orqali shaxs qonuniy ongini rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi va ijobiy ta'siri bo'lmagan shaxsda huquqiy ong past bo'lishi mumkin.

To'rtinchidan, shaxsning ruhiy holati va stressga chidamliligi ham huquqiy ongga ta'sir qiladi. Psixologik barqaror shaxs murakkab ijtimoiy vaziyatlarda ham qonuniy me'yorlarni to'g'ri baholay oladi. Shu bilan birga, ruhiy stress va ijtimoiy bosim shaxsni noto'g'ri qaror qabul qilishga, huquqiy me'yorlarni buzishga olib kelishi mumkin.

Beshinchidan, kommunikativ va kognitiv qobiliyatlar ham huquqiy ongni shakllantirishda ahamiyatlidir. Shaxs qonunlarni tushunish, huquqiy axborotlarni tahlil qilish va muammolarni mantiqan hal qilish qobiliyatiga ega bo'lsa, uning huquqiy ong darajasi yuqori bo'ladi. Shu bois, huquqiy ongni rivojlantirishda nafaqat psixologik xususiyatlarni, balki bilim va fikrlash qobiliyatlarini uyg'unlashtirish muhimdir.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy ongning rivojlanishida psixologik tayyorgarlik va huquqiy bilimlarning uyg'unligi asosiy omil hisoblanadi. Psixologik omillarni e'tiborsiz qoldirish huquqiy ongni yuzaki shakllanishiga olib keladi va shaxsning huquqiy mas'uliyatini pasaytiradi. Shu sababli, huquqiy ongni rivojlantirish strategiyasida psixologik bilimlarni integratsiyalash va shaxsning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillarni bir nechta asosiy jihatlar orqali ko'rib chiqish mumkin.

Mas'alan, mas'uliyatlilik, adolatga intilish, o'zini va boshqalarni hurmat qilish kabi psixologik xususiyatlar shaxsning huquqiy me'yorlarga rioya qilishiga ta'sir qiladi. Agar shaxs axloqiy jihatdan rivojlangan bo'lsa, u huquqiy normalarni tushunishi va amalda qo'llashi osonlashadi. Shu bilan birga, huquqiy ongning shakllanishida

empatiya va hissiy intellektning roli katta. Shaxs boshqalarning huquqlarini hurmat qilishi va ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri baholashi orqali huquqiy ongni chuqurlashtiradi. Shaxs o'zining shaxsiy manfaatlarini ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga muvofiq boshqara olishi kerak. Masalan, huquqiy me'yorlarga rioya qilish shaxsiy manfaatni himoya qilishga yordam berishini tushungan odamning huquqiy ong darajasi yuqori bo'ladi. Shu bilan birga, motivatsiya ichki intizom va mas'uliyat hissi bilan bog'liq bo'lib, shaxsni huquqiy me'yorlarga rioya qilishga undaydi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiyaga ega shaxslar murakkab huquqiy vaziyatlarda ham qonuniy qarorlarni qabul qilishga tayyor bo'ladi.

Oilaviy tarbiya, maktab va jamiyatdagi huquqiy muhit shaxsning huquqiy ongini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, ota-onaning adolat, hurmat va qonunlarga rioya qilishga oid ta'limi bolada huquqiy ongni shakllantiradi. Shu bilan birga, maktabda huquqiy tarbiya mashg'ulotlari, guruhdagi ijtimoiy munosabatlar va jamoaviy qoidalar orqali shaxs qonuniy ongini rivojlantiradi. Jamiyatda huquqiy qadriyatlar va normativ me'yorlarga e'tibor berish, shaxsning huquqiy ongini mustahkamlaydi va qonuniy mas'uliyatni oshiradi. Psixologik barqaror shaxs murakkab ijtimoiy vaziyatlarda ham qonuniy me'yorlarni to'g'ri baholay oladi. Shu bilan birga, ruhiy stress va ijtimoiy bosim shaxsni noto'g'ri qaror qabul qilishga, huquqiy me'yorlarni buzishga olib kelishi mumkin. Shu sababli, huquqiy ongni rivojlantirishda psixologik barqarorlikni shakllantirish muhimdir. Shaxs qonunlarni tushunish, huquqiy axborotlarni tahlil qilish va muammolarni mantiqan hal qilish qobiliyatiga ega bo'lsa, uning huquqiy ong darajasi yuqori bo'ladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning mantiqiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyati huquqiy qarorlarni qabul qilish jarayonini soddalashtiradi va huquqiy ongni mustahkamlaydi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali shaxs huquqiy bilimlarni tezkor va interaktiv tarzda egallashi mumkin. Shu bilan birga, raqamli muhitda axborotning tez tarqalishi va noto'g'ri ma'lumotlar shaxsning huquqiy ongini noto'g'ri shakllantirish xavfini ham tug'diradi. Shu sababli, psixologik ta'lim va axborot savodxonligini rivojlantirish hozirgi kunda alohida e'tiborni talab qiladi. Shaxs real hayotiy vaziyatlar va qonuniy qoidalarini amalda qo'llash orqali huquqiy bilimlarini mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiyalar va rol o'yinlari orqali huquqiy ong samarali rivojlantiriladi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy ongning rivojlanishida psixologik tayyorgarlik va huquqiy bilimlarning uyg'unligi asosiy omil hisoblanadi. Psixologik omillarni e'tiborsiz qoldirish huquqiy ongni yuzaki shakllanishiga olib keladi va shaxsning huquqiy mas'uliyatini pasaytiradi. Shu sababli, huquqiy ongni rivojlantirish strategiyasida psixologik bilimlarni integratsiyalash va shaxsning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Huquqiy ongni shakllantirishda psixologik omillar katta rol o'ynaydi. Shaxsning xulq-atvori, motivatsiyalari va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri huquqiy ongni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida qaraladi. Shu bois, huquqiy ongni oshirish bo'yicha pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhimdir. Huquqiy madaniyatni rivojlantirishning samarali yo'li psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish va shaxsiy motivatsiyalarni huquqiy me'yorlar bilan uyg'unlashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov Sh. Huquqiy ong va uning shakllanishi. Toshkent, 2020.
2. Karimov O. Psixologiya va huquq. Samarqand, 2019.
3. Islomov A. Shaxs va huquqiy madaniyat. Toshkent, 2021.
4. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar jurnali, 2022, №4.
5. Legal Psychology: Theory and Practice, Cambridge University Press, 2020.